

INTRODUCERE
ÎN NOUL
TESTAMENT

**DE LA ISUS LA EVANGHELII
SI LA FAPTELE
APOSTOLILOR**

Octavian Baban

DE LA ISUS LA EVANGHELII SI LA FAPTELE APOSTOLILOR

Octavian D. Baban

Ediția online revizuită, 2016

Cuvânt înainte

Studiul Noului Testament poate deveni un studiu deosebit de captivant. Dincolo de introducerea obișnuită în contextul istoric al primului secol – care a ajuns să aibă un format standard, în majoritatea manualelor de specialitate, incluzând o serie clasică de repere tehnice (istorice și metodologice), volumul de față încearcă să prezinte evangheliile și cartea Faptele Apostolilor în așa fel încât cititorul să rețină nu numai datele istorice ale compunerii lor (cine, când, unde și cui a scris cartea, care este mărturia internă a cărții și mărturiile ei externe, din partea creștinilor din primele secole după Hristos), ci și datele lor literare și teologice (care este structura narativă a cărții, care sunt principalele ei teme, care este specificul ei stilistic). În felul acesta, cineva poate înțelege Noul Testament ca operă de cultură, dar și ca document al credinței, ca lucrare umană, dar și ca revelație divină, ca mărturie despre viața și mesajul Mântuitorului Isus Hristos, precum și ca mărturie despre începuturile Bisericii.

Cele mai multe introduceri în studiul Noului Testament își propun să ofere o privire de ansamblu asupra contextului istoric al scrierii sale și câteva date despre conținutul cărților.

Volumul de față care reprezintă primul volum dintr-o serie de două volume introductive în studiul Noului Testament (evangheliile și Faptele Apostolilor; epistolele Noului Testament și Apocalipsa lui Ioan), a adoptat o abordare diferită a ideii de introducere și își propune să meargă un pas mai departe, să îl familiarizeze pe cititor cu mesajul evangheliștilor, dar și cu cultura lor elenistă, cu soluțiile lor culturale în vestirea evangheliei, cu teologia lor atât de proaspătă și atât de relevantă și astăzi, cu nuanțele lor stilistice, psihologice, cu sublinierile lor jurnalistice, sociale, cu reperele lor narrative, etc.

Pe lângă aceste informații, volumul dedică un număr important de pagini studiului problemei sinoptice (asemănarea evangheliilor sinoptice), studiului relației dintre evanghelia lui Ioan și evangheliile sinoptice, discuției privitoare la portretul istoric al lui Isus și provocărilor aduse de dezbaterilor contemporane, trecerii în revistă a metodelor misionare și pedagogice folosite de primii evangheliști și apostoli (Petru, Pavel, Barnaba, etc.).

Proiectul este, desigur, unul care suportă mereu îmbunătățiri și diverse revizuri, și aceasta este preocuparea constantă a autorului. În această perspectivă, dincolo de minusuri – pentru care autorul le recunoaște și își cere scuze, așteptând în același timp o interacțiune cât mai fructuoasă cu cititorii săi, cartea este destinată trezirii interesului tuturor cititorilor cu privire la mesajul Noului Testament, cu privire la personajul ei principal, uimitor, mântuitorul Isus Hristos.

Octavian D. Baban

Octombrie 2016

www.obinfonet.ro

Conținut

4. Evangheliile sinoptice și paralelismul lor	8
4.3. Evanghelia după Matei	10
4.3.1 Atestare documentară și autor	10
4.3.2 Datare și localizare	13
4.3.3 Destinatar	16
4.3.4 Structura literară	16
4.3.5 Caracteristici teologice și literare	26
4.3.6 Sugestii pentru discuții extinse	38

4. Evangheliile sinoptice și paralelismul lor

Evangheliile sinoptice sunt evangheliile după Matei, Marcu, și Luca, și sunt numite așa pentru că folosesc în comun mult material narativ, predici și comentarii scurte ale lui Isus, pilde, minuni, iar structura lor indică o concepție asemănătoare, evidențe clare ale unei tradiții creștine comune. Trebuie spus însă că, în același timp, fiecare are și material specific, detalii și accente proprii, prin care comunică un mesaj distinct. Ordinea în care ele apar în NT, numită și ordinea canonică, le grupează în succesiunea amintită mai sus și le plasează în corpusul comun al celor patru evanghelii canonice, împreună cu evanghelia după Ioan.

De ce sunt doar patru evanghelii și nu mai multe? Pentru că, deși s-au scris nenumărate evanghelii în primul și al doilea secol, majoritatea sunt pseudoepigrafe (semnate în mod fals ca venind din partea unor apostoli) și apocrife (cărți „ascunse”, cu învățătură neclară, neistorică, eretică), adică doar acestea patru au rezistat testelor de autenticitate apostolică și au fost recunoscute și folosite de Biserică de la început. Ordinea canonică spune ceva despre valoarea lor și modul în care au fost folosite în Biserică, nu neapărat despre cronologia scrierii lor: evanghelia după Matei realizează o bună legătură cu Vechiul Testament și, în primul secol, era cea mai folosită evanghelie, cea după Marcu este a doua în importanță fiind scrisă într-o anumită legătură cu marele apostol Petru, cea după Luca vine pe poziția a treia, fiind scrisă din dorința de a urma modelul altor evanghelii și de a prezenta mai ordonat evenimentele majore din viața și învățătura lui Isus, iar evanghelia după Ioan este privită în unanimitate ca fiind cea mai târzie, scrisă în mod intenționat ca un complement la primele trei. În mod interesant, dar nereflctând procesul istoric de scriere și de păstrare a lor în canon, Sf. Ieronim oferă generos câteva rațiuni simbolice cu privire la cifra patru, pe care o consideră o cifră fundamentală pentru lumea în care trăim: sunt patru evanghelii deoarece sunt patru puncte cardinale, patru

elemente principale (foc, apă, pământ, aer), patru anotimpuri, și, în Biblie se întâlnește adesea numărul patru ca mărturie a prezenței divine în lume (în viziunea din Ezechiel 1:1-16 sunt amintite patru animale fantastice, și în mod asemănător, în Apocalipsa lui Ioan 4-7, sunt amintite patru creaturi vii stând în jurul tronului lui Dumnezeu).¹

Constatând situația istorică, părinții Bisericii au înțeles destul de timpuriu, nevoia de a păstra ceea ce Dumnezeu a lăsat, în ce privește mărturia despre Hristos, în forma în care a lăsat-o El. Astfel, Ireneus consideră încă din secolul doi (aprox. 110-200 dH), iar Augustin va confirma acest raționament că numărul de patru evanghelii este un număr stabil, reprezentativ, iar mărturia lor o mărturie unică, coerentă, care nu suportă nici diminuări nici adăugiri (aluzie atât la evangheliile eretice, care vin cu tot felul de informații fals biografice despre viața lui Isus, sau cu citate false din învățătura lui, cât și la încercarea lui Tatian din 170 de a contopi toate evangheliile într-una singură, *Diatessaronul*).²

Ordinea în care vor fi studiate aceste evanghelii în prezentul volum este o ordine pedagogică, însă, de la simplu la complex, conform cercetărilor moderne și are de a face cu o aranjare a acestor evanghelii pe bază de asemănare și contrast în mesaj, lungime narativă, stil și structură: Marcu, Luca și Matei. Nici ordinea aceasta nu reflectă neapărat datarea lor (deși se bazează pe ipoteza priorității lui Marcu), și nici nu ignoră succesiunea lor canonică, ci reprezintă doar o altă opțiune metodologică de prezentare a lor.

O asemenea împărțire are și o altă justificare teologică, anume faptul că primele trei evanghelii din NT sunt cunoscute sub numele

¹ Ieronim, *Comentariu la Ezechiel*, Hom. IV, 1-3. Evangheliile au ajuns să fie asociate în iconografia creștină cu patru figuri simbolice: un om, evanghelistul Matei, care scrie genealogia lui Isus; un leu, care preînchipuie pe Ioan Botezătorul anunțând în pustie venirea Domnului – pentru Marcu; un vițel sau bou tânăr – care simbolizează jertfele aduse de Zaharia – pentru evanghelia lui Luca; și un vultur, care simbolizează preexistența divină a lui Hristos, pentru evanghelia lui Ioan.

² Ireneus, *împotriva ereziilor*, 3.8.11; 4.20, 10-11, cf. Augustin, *De consensu evangeliarum*.

de „evangelii sinoptice” și au o structură asemănătoare. Există o structură asemănătoare, material asemănător și relații literare evidente (vocabular asemănător, corecturi gramaticale, dezvoltări sau comprimări narative, adăugiri, tăieri). Structura comună are multe cauze posibile (transmiterea standardizată a materialelor scrise sau a predicării orale despre viața lui Isus, uniformizarea predicării apostolice în grupul celor 12 apostoli, împrumutul de structuri plecând de la stilul succint al lui Petru – respectiv, Marcu, etc.). Are sens, astfel, să fie discutate mai întâi evangheliile sinoptice, iar în cadrul acestora, ca termen comun (ori median), evanghelia după Marcu.

În mod specific, următoarele introduceri se vor concentra pe istoria scrierii fiecărei evanghelii în parte (pe mărturia Bisericii primare despre ele), precum și pe dovezile și caracteristicile interne ale fiecărei evanghelii (pe descrierea conținutului și a temelor caracteristice), iar în final, pe prezentarea succintă a relației literare și teologice dintre aceste evanghelii (discutarea problemei sinoptice și a relației dintre evanghelia după Ioan și evangheliile sinoptice).

4.3. *Evanghelia după Matei*

4.3.1 Atestare documentară și autor

Ca și în cazul celorlalte evanghelii, Matei nu este menționat ca atare, ca autor, în cuprinsul evangheliei, dar titlul tradițional, $\kappa\alpha\tau\alpha\ \text{Μαθθαίου}$, și calitatea sa de autor sunt sprijinite puternic de mărturiile timpurii ale bisericii.

Cea mai timpurie referire îi aparține lui Papias (ca. 110-120), de la care aflăm că „... privitor la Matei, el [Ioan, prezbiterul] spunea următoarele „Matei, însă, și-a scris zicerile [$\tau\alpha\ \lambda\omicron\gamma\iota\alpha$] în dialectul

evreiesc [ἐν τῇ ἑβραϊδί] și fiecare le-a tradus cum a putut”.³ Nu este clar însă, ce anume înseamnă *ta logia*: aceasta ar putea fi evanghelia lui Matei în ebraică (aramaică), sau doar o colecție premergătoare de ziceri sau de predici ale lui Isus (cuvântări), sau o formă incipientă a evangheliei (un proto-Matei, sau *ur*-Matei), o ediție pilot - care avea să fie completată și tradusă, mai târziu, în grecește, de Matei însuși. În epocă mai circulau astfel de colecții parțiale și unul din exemplele cele mai cunoscute de colecții de cuvântări ale lui Isus care au circulat ca atare, fără narațiune, este evanghelia apocrifă a lui Toma.⁴

Ireneus afirmă și el că „Matei a publicat o *Evanghelie pentru Evrei*, în propriul lor dialect, în timp ce Petru și Pavel predicau evanghelia în Roma și au pus temelia Bisericii”.⁵ Clement din Alexandria (ca. 150-215) și Origen (ca. 185-254) confirmă tradiția că Matei a scris în ebraică / aramaică, dar menționează și o anume *Evanghelie a Evreilor*, în ebraică, distinctă de Matei, și neacceptată de biserici. Ieronim (340-420) scrie că:

Matei, numit și Levi, devenit din vameș apostol, a alcătuit cel dintâi evanghelia lui Hristos în limba ebraică, în Iudeea, pentru cei ce fuseseră credincioși tăierii împrejur; nu se poate spune cu destulă siguranță cine a tradus-o mai apoi în greacă. Pe de altă parte, se păstrează până în ziua de azi Evanghelia ebraică, în biblioteca din Cezareea pe care cu prea mare zel a îngrijit-o Pamfil, martirul. Eu am avut puțința de a descrie acea Evanghelie, mulțumită

³ Papias, *Fragmente* 2:16, în Eusebius, *Istoria*, 3.39.16. Manuscrisele *Istoriei* lui Eusebius, însă, au două variante: συνεταχματο (Matei „a adunat”) și συνεγραφησατο (Matei „a scris, a compus”) τα λόγια.

⁴ Evanghelia coptă a lui Toma, descoperită la Nag-Hammadi, în Egipt, în 1945, a fost scrisă cândva în sec. 2 de către ereticii gnostici. Ea cuprinde 114 „ziceri” atribuite lui Isus, dintre care unele se apropie foarte mult de materialul din NT (se pare că autorul a cunoscut evangheliile sinoptice și câteva alte surse). Cele mai multe „ziceri” sunt însă spiritualizate după moda neoplatonică, dualistă.

⁵ Citat de Eusebius, *Istoria*, 5.8.2

nazarinenilor din orașul Bereea al Siriei, care se folosesc de ea.⁶

Este binecunoscut faptul că, până în aproximativ 180, în timpul lui Ireneus, evanghelia lui Matei a fost cea mai populară evanghelie, citată direct sau indirect de mulți părinți ai bisericii, începând cu Clement (1 Cor. 26.17; 24.5; 23.2; 95-98), Ignatius (*Filadelfieni* 5.12; *Efeseni* 14.2; 110-117), Iustin (*Dialog*, 99.8) și în lucrări cum sunt *Didahia* (7.1; 8.2; 11.7); *Epistola lui Barnaba* (22.14).⁷ Aceste mărturii au sugerat multora că evanghelia lui Matei ar fi și cea dintâi evanghelie, cronologic vorbind (ipoteza priorității lui Matei, susținută de Sf. Augustin). Folosirea extinsă, însă, se putea datora și altor calități: Matei este o evanghelie apostolică (alături de Ioan, dar mai timpurie), are detalii biografice, reprezintă un excelent material catehetic scris cu mult simț pedagogic. Este foarte probabil că evanghelia după Matei a slujit ca text de bază al unei comunități de biserici (comunitatea mateeană), eventual la cursurile de cateheză și în slujba de închinare (liturghie).⁸ Matei reține de la Isus o concepție echilibrată despre învățatură: „orice învățător care a ajuns un ucenic al împărăției cerurilor este ca un gospodar care scoate din tezaurul său și lucruri noi și lucruri vechi” (Mt. 13:52). În ce măsură evanghelia sa a fost nu doar folosită ci și finisată în cadrul unei comunități, sau a unui colectiv de pastori, această sugestie rămâne, în continuare, supusă dezbaterii (K. Stendahl). De obicei, o evanghelie cu circulația generală a lui Matei, și cu urme puternice ale personalității autorului ei, nu admite cu ușurință contribuții comunitare (H. Frankemölle).

Despre Matei („darul lui Dumnezeu”) se știe că era numit și Levi, fiul lui Alfeu (cf. Mc. 2:14) și că a lucrat la vama din Capernaum

⁶ Ieronim, *Bărbații iluștri*, 3.

⁷ É. Massaux, *Influence de l'Évangile de saint Matthieu sur la littérature chrétienne avant saint Irénée*, Leuven: Leuven UP, 1986 (1986), 652.

⁸ Cf. G. D. Kilpatrick, *The Origins of the Gospel According to St. Matthew*, Oxford: Clarendon, 1946.

(Mt. 9:9, Mc. 2:14) până când Isus l-a chemat la apostolie. Conform Luca 5:29, Matei a dat o masă cu ocazia aceasta, iar după Marcu 2:15-17, Isus a fost criticat aspru de farisei că a acceptat să stea la masă cu vameșii și păcătoșii. Poate că pentru acest motiv, Matei îi atacă mai des pe farisei și preoți decât o fac Marcu și Luca (Mt. 3:7 16:6, 11, 12; 23).

Calitatea de autor a lui Matei a fost contestată de unii cercetători moderni prin observația că limba greacă folosită de Matei ar fi prea bună pentru un evreu din Palestina. Ca vameș, însă, Matei era, foarte probabil, fluent în aramaică, greacă, și latină. De asemenea, s-a obiectat că structura cărții este prea sistematică și nu are caracter biografic, și astfel, ar aparține unui teolog de mai târziu. În același timp, însă, evanghelia după Matei are elemente biografice clare cum ar fi narațiunile nașterii, genealogia, apariții după înviere, etc., și atrage atenția asupra unor precizări de tip martor ocular (muștrarea lui Petru de către Isus, prezentă doar la Matei și Marcu; taxa pentru templu plătită de Petru, elemente specifice ale predicării rabinice a lui Isus). În ce privește caracterul sistematic al structurii, nu trebuie trecut cu vederea faptul că succesiunea celor cinci unități de tip narațiune - predică ale evangheliei, corespunde bine cu psihologia de vameș a lui Matei, care contabilizează, listează evenimente, predici, detalii.⁹

4.3.2 *Datare și localizare*

Datarea evangheliei după Matei implică o discuție complexă. Indiferent de ipotezele adoptate, se poate admite că Matei a început scrierea evangheliei sale prin redactarea unei logii a cuvântărilor lui

⁹ W.G. Kümmel, *Introduction to the New Testament*, London: SCM, 1975, 121; D.A. Carson, „Matthew”, în F. Gaebelein (ed), *The Expositors Bible Commentary*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1984, vol. 8, 18; R.H. Gundry, *Matthew: A Commentary on His Literary and Theological Art*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1982, 609-622.

Isus în aramaică, folosită ulterior de el însuși și de alți evangheliști, de exemplu, Luca.

Dacă sugestia că unele copii din Matei existau deja în anii 70 ar fi sprijinită cu argumente mai solid construite, atunci evanghelia lui Matei ar putea fi datată ca provenind din perioada 55-60 (cf. Thiede). O asemenea dată ar putea satisface mai ales ipoteza priorității lui Matei (cf. Clement din Alexandria, ca. 200, și Augustin, ca. 400), dar mai puțin pe cea a priorității lui Marcu.¹⁰

În general însă se admite faptul că Matei folosește materialul marcan (prezent în Matei în proporție de 97%; în ce-l privește pe Marcu, acesta cuprinde 60% din Matei),¹¹ îmbunătățindu-i gramatica, la care adaugă detalii din surse proprii.¹² Dacă Matei este ulterior lui Marcu, atunci el ar putea fi datat între anii 60-70.

Există, totuși, și interpretări care sugerează o datare mai târzie, în anii 70-80. Astfel, s-a spus că Matei 23-25 (Mica apocalipsă), unde se fac referiri și la vremea sfârșitului și despre căderea Ierusalimului, este prezentat ca *vaticinium ex eventu* (relatare după împlinirea evenimentelor).¹³ Alți autori atrag atenția că referințele cu privire la

¹⁰ Cf. Thiede, *Papyrus*, 106, 112, 130. Cum s-a observat în introducerea evangheliei lui Marcu, metodologia lui a fost criticată sever deși teoria, în sine, nu a primit un contra-argument hotărâtor. Unele din observațiile sale concordă cu concluziile altor cercetători ai lui P17 (cf. C.H. Roberts, *Manuscript, Society and Belief in Early Christian Egypt*, Oxford: Oxford UP, 1979, 13, deși nu și în ce privește datarea, i.e., Thiede - 70-100 vs Roberts et al. - 200). Discuția ține mult de domeniul regulilor și convențiilor paleografiei și ale reconstituirii textelor (stichometrie), cf. E.G. Turner, *Greek Manuscripts of the Ancient World*, London: University of London, 1987 [2], 20.

¹¹ R.H. Stein, *The Synoptic Problem: An Introduction*, Grand Rapids, MI: Baker, 1987, 48.

¹² Ipoteza priorității lui Marcu are punctele ei tari, deoarece, dacă Marcu era perceput ca un secretar de încredere al lui Petru și Pavel, și Barnaba, nu este greu să concepem că o evanghelie scrisă de el ar fi fost folosită chiar și de un apostol ca Matei, ca un material bine compilat, demn de încredere.

¹³ Dacă evanghelia lui Ioan este scrisă târziu, însă, în 80-90, ca și Apocalipsa lui Ioan, aprox. 90-100, și nici una nu pomenește de căderea Ierusalimului din 70, devine de conceput că și ceilalți evangheliști puteau să nu o menționeze.

Biserică (doar Matei folosește cuvântul Biserică, ἐκκλησία, dintre cei patru evangheliști, cf. Mt. 16:18, 18:17),¹⁴ și referințele sistematice asupra împlinirii profețiilor VT în persoana lui Isus par să indice un dialog cu școala rabinic-talmudică de la Iamnia (ca. 80), ceea ce ar plasa datarea chiar mai târziu, anume între anii 80-90 (este posibil însă, ca aceleași date să indice o polemică iudeo-creștină timpurie, dusă în perioada în care Biserica tocmai se desprindea de sinagogă, de iudei, fiind noul popor al lui Dumnezeu; LXX folosește pentru Israel tot denumirea de ἐκκλησία, atunci când o descrie ca popor al lui Dumnezeu, *qahal*, evr.). Avem astfel atât confirmări timpurii cât și confirmări târzii ale termenilor specifici ai lui Matei, contextul general fiind fie cel a formării Bisericii, prin separare de sinagogă, fie cel al maturizării Bisericii, prin definire mai clară a identității sale. Similar se întâmplă și cu formularea trinitară din Matei 28:19, „duceți-vă și faceți ucenici din toate neamurile, botezându-i în Numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”, singura de acest fel din evangheliile NT. Ea poate reprezenta proclamarea revoluționară a lui Isus cel înviat, așa cum o prezintă Matei, dar și o subliniere caracteristică sfârșitului secolului întâi, când începe să ia amploare gândirea trinitară a NT. Profunzimea teologică a unui autor talentat și inspirat cum este Matei nu poate fi supusă, astfel, unei datări stricte. El a avut acces la cuvântările originale ale lui Isus și el se dovedește și un teolog de primă mără, cu nuanțări diverse și structuri subtile; cel mai probabil soluția dilemei stă în faptul că Matei a scris în etape, reluând idei vechi și afirmații unice, dificil de înțeles, ale lui Isus,¹⁵ în contexte repovestite și reconstruite (cf.

¹⁴ Mt. 16:18 este legat de inspirația și de autoritatea lui Petru. Trebuie remarcat, în această privință, și Mt. 23:13, unde metafora legării-dezlegării, a închiderii-deschiderii, se referă la calitatea învățaturii date ucenicilor. O învățătură bună înseamnă deschiderea intrării în Împărăția cerurilor, în timp ce o învățătură greșită înseamnă închiderea intrării în Împărăția cerurilor.

¹⁵ Nu surprinde, astfel, doar menționarea Sfintei Treimi și a Bisericii, ci și afirmarea superiorității în cunoaștere a Tatălui, față de Fiul, în situația de dinaintea învierii și înălțării lui Isus, cf. Mt. 24:36 (din nou un text specific lui Matei).

predica de pe munte), prin care se adresează stării Bisericii din timpul său – și tuturor creștinilor de după el.

Locul probabil al scrierii evangheliei pare a fi Palestina sau Antiohia Siriei, unde existau comunități mixte iudeo-eleniste.¹⁶ În Matei 4:24 se spune că „i s-a dus vestea în toată Siria” (deși lucrul acesta este destul de normal, având în vedere că predica în Galileea, lângă hotarul cu Siria). În Matei 19:1, Iudeea este numită „ținutul Iudeii, dincolo de Iordan”, o localizare care are sens pentru un autor care scrie „dincoace de Iordan” (totuși, în timpul robiei Babiloniene, se pare că acesta era una din denumirile Iudeii, cf. Ezra 4:20, „au fost la Ierusalim împărați puternici, stăpâni peste toată țara de dincolo de Râu, etc.”; Ezra 6:6, 7:21).

4.3.3 *Destinatar*

Vocabularul, tipul de argument, materialul suplimentar și stilul literar, precum și apelul consecvent la profețiile VT, indică faptul că Matei scrie pentru creștini proveniți din lumea iudaică: evrei sau prozeliți, care putea înțelege mai profund în ce fel Isus este împlinirea profețiilor despre Mesia, în ce fel moartea și învierea lui aduc Smântuirea iudeilor și a neamurilor (cf. Mt. 28:18-20), în ce fel Biserica formează noul popor al lui Dumnezeu (cf. Mt. 5-7, 16-18).¹⁷ Simbolurile consacrate (cf. cifrele 3,7), utilizarea unor expresii aramaice netraduse (care presupun înțelegerea lor în original) dovedesc toate un auditoriu educat biblic.

4.3.4 *Structura literară*

Unii autori, cum sunt M.C. Tenney și H.C. Thiessen (urmat și de B. Richardson), preferă o împărțire tematică. Astfel, ei pornesc de la

¹⁶ B.J. Streeter, *The Four Gospels. A Study of Origins*, London: Macmillan, 1961 (1927), 500-523.

¹⁷ Charpentier, *Să citim NT*, 76.

cele două teme principale ale evangheliei după Matei, mesianitatea lui Isus și iminența împărăției cerurilor, și propun o structură bazată pe motivul teologic al regelui davidic (regele și Împărăția lui Dumnezeu):

1) Nașterea și calitățile Regelui,	1
2) Recunoașterea Regelui,	2
3) Pregătirea Regelui pentru lucrare,	3-4:11
4) Lucrarea publică a Regelui,	4:12 - 16:20
5) Învățătura Regelui în fața Crucii,	16:21-20:34
6) Respingerea Regelui de către Israel,	21-23
7) Mesajul Regelui către Ierusalim,	24-25
8) Patima, învierea și înălțarea Regelui,	Marea Trinitate, 26-28

Alții autori, cum ar fi J.D. Kingsbury și D.R. Bauer (cf. N. B. Stonehouse și E. Krentz), au propus o schemă în trei părți, reprezentativă pentru modelul sinoptic de tip marcan, care este centrată pe Marea Mărturisire a lui Petru (MMP):

1. Prezentarea persoanei lui Isus Mesia (1:1–4:16)
2. Proclamarea lui Isus Mesia (4:17–16:20)
3. Suferința, Moartea și Învierea lui Isus Mesia (16:21–28:20).

Din punct de vedere sinoptic, se poate observa și în această evanghelie modelul structurii lui Marcu, adică cele trei etape ale lucrării lui Isus: lucrarea din Galileea și din împrejurimi, drumul spre Ierusalim, și ultima săptămână în Ierusalim.¹⁸

Marea mărturisire a lui Petru, 16:16

Schimbarea la față, 17:1-8

***** X=====X=====||=====X=====*****

¹⁸ D.J. Versepunt, „Jesus’ Pilgrimage to Jerusalem and Encounter in the Temple: A Geographical Motif in Matthew’s Gospel”, *NovT* 36/2 (1994), 105–121, 120.

1-2	3-4	5-18	19-20	21-28
Narațiunile Nașterii și Copilăriei	Ioan B. Testele lui Isus	Lucrarea din Galileea	Călătoria spre Ierusalim	Săptămâna Patimilor

Schema marcană în trei părți pare un pic vagă, totuși. Astfel, decizia lui Isus de a merge spre Ierusalim este consemnată în 16:21 (marea mărturisire a lui Petru - MMP),¹⁹ dar, părăsirea de fapt a Galileii are loc de abia în Matei 19 (în plus, călătoria pare aici să se consume, în mare parte, într-un singur verset, 19:1, incluzând întreaga deplasare din Galileea până în Iudeea, dar de cealaltă parte a Iordanului). Călătoria spre Ierusalim ocupă, de fapt, două capitole și jumătate în Matei, 19:1–21:16 (o întindere mai aproape de modelul lui Marcu, Mc. 9-10, decât de cel al lui Luca, Lc. 9-19) și ea include principalele întâmplări „pe cale” din Marcu, de exemplu: anunțarea pătimirii lui Isus (Mt. 20:17–19), vindecarea orbului (Mt. 20:29–34), intrarea triumfală în Ierusalim (Mt. 21:1–8). Sfârșitul călătoriei accentuează puternic, în Matei, conflictul dintre Isus și liderii din Ierusalim.²⁰ În ce privește învierea și înălțarea, la fel ca în Marcu, Matei subliniază că Isus se va întâlni cu ucenicii Săi în Galileea (spre deosebire de Luca și Ioan care pun în evidență aparițiile lui Isus în Ierusalim).²¹

¹⁹ ἄπο τούτε, „după aceea”, este o formulă temporală importantă în Matei, care asigură continuitatea, atașarea la firul principal al relatării a multor evenimente (Mt. 4:17; 16:21; 26:17; Strecker, *Theologie*, 386).

²⁰ D.J. Versput, „Jesus’ Pilgrimage to Jerusalem and Encounter in the Temple: A Geographical Motif in Luke’s Gospel”, *NovT* 46 (1994), 105-121, 116.

²¹ M.W. Swartley, *Israel’s Scripture Traditions and the Synoptic Gospels*, Peabody, MA: Hendrickson, 1994, 39–43. Pentru Marcu și Matei, Ierusalimul este orașul vrăjmașiei care îl ucide pe Isus și îi amenință pe ucenici (E. Lohmeyer, *Galiläa und Jerusalem*, Göttingen: Vandenhoeck, 1936 26, 34), iar Galileea reprezintă capitala misiunii viitoare (W.H. Kelber, *The Kingdom in Mark: A New Place and a New Time*, Philadelphia, PA: Fortress, 1974, 139), fiind și locul de unde va porni misiunea către neamuri (cf. Mt. 4:15; vezi R.H. Lightfoot, *The Gospel Message of St. Mark*, London: Oxford UP, 1952, 106–116; C.F. Evans, „I Will Go Before You Into Galilee”, *JTS ns* 5 (1954), 3–18; etc.). S.

Unii comentatori au sugerat că structura globală respectă un paralelism intern circular, o structură chiastică (C.H. Lohr).²² De exemplu, textele referitoare la Cale sunt grupate în cap. 2-13 (Galileea) și în cap. 20-22 (Ierusalim).²³ Excepție face Matei 13:3-32, parabola Semănătorului, care, spre deosebire de Marcu, nu este spusă în contextul călătoriei spre Ierusalim, ci într-un cadru static, undeva aproape de locuința lui Isus (Mt. 13:1); și Matei 15:29, unde „calea” nu are conotații speciale (înmulțirea pâinilor Mt. 15:29-39). Totuși, Matei are și câteva texte proprii, importante, care includ elemente de teologia Căii, specifice lui: întoarcerea magilor (Mt. 2:12), referirea la Galileea neamurilor (Mt. 4:15),²⁴ parabola celor două căi și a celor două uși, (Mt. 7:13–14),²⁵ parabola celor doi fii (Mt. 21:28–32). Un

Freyne, *Galilee, Jesus, and The Gospels. Literary Approaches and Historical Investigations*, Philadelphia: Fortress, 1988, și *idem* „The Geography, Politics, and Economics of Galilee and the Quest for the Historical Jesus”, în B. Chilton și C.A. Evans (eds), *Studying the Historical Jesus*, Leiden: Brill, 1994, 75–121.

²² Printre comentatorii care propun o structură globală circulară pentru Matei se numără C.H. Lohr, „Oral Techniques in the Gospel of Matthew”, *CBQ* 23 (1961), 403–435; J.C. Fenton, „Inclusio and Chiasmus in Matthew”, *SE* 1 [TU 73] (1959), 174–179; H.B. Green, „The Structure of Matthew’s Gospel”, *SE* 4 [TU 102] (1965), 47–59; Gaechter, *Die literarische Kunst im Matthäus-Evangelium*, Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 1966; H.J.B. Combrink, „The Structure of the Gospel of Matthew as Narrative”, *TynB* 34 (1983), 61–90, 1983). D.A. Hagner respinge aceste sugestii deoarece, cum subliniază el, nu au suficientă bază narativă (Hagner, *Matthew 1-13*, Dallas, TX: Word, 1993, lii).

²³ Ca o mărturie a împletirii de motive teologice și a greutateii de a structura evanghelia lui Matei, se poate observa că aceste texte despre Cale nu fac parte din secțiunea ultimei călătorii spre Ierusalim, Mt. 19-21.

²⁴ cf. Isa. 9:1–2, „Țara lui Zebulun, țara lui Neftali, pe drumul spre mare, dincolo de Iordan, Galileea neamurilor...”.

²⁵ *The Community Rule* (1QS) conține o antinomie similară între cele două căi ale luminii și întunericii (1QS 3:20–25, 3:25–4:5). La fel, Epistola lui Barnaba, 18:1a-21:9b (cf. Prigent, *Épître de Barnabé. Introduction, traduction et notes* (text grecesc editat și prezentat de R.A. Kraft), Paris: Cerf, 1971. cu privire la Mt. 7:14–15 Bonnard precizează că „ideea esențială este că această cale care oferă accesul la viață nu este deschisă tuturor, întregii lumi; contrastul fundamental care domină în întregime această pericopă este dat de opoziția dintre termenii

alt *inclusio* specific este realizat prin relatările vindecării orbilor (Mt. 9:27–31 și 20:29–34). La fel, tema neprihănirii reprezintă și ea o caracteristică a lui Matei care apare sub formă de paralelism intern (început - final): în Matei 3–6,²⁶ și Matei 21:32, unde se conectează cu motivul Căii (calea neprihănirii).²⁷ Chiar atunci când pot fi observate ușor, corespondențele chiasice nu sunt continuate detaliat și extensiv.

Într-o altă încercare, W.C. Allen observă în Matei cinci părți biografice-geografice (aranjate, de asemenea, după schema sinoptică a lui Marcu, în trei părți – lucrarea din Galileea, drumul spre Ierusalim, ultima săptămână în Ierusalim). Conform împărțirii lui Allen se observă începuturile din Ierusalim (Nașterea, testele mesianice), lucrarea din Galileea, drumul spre Ierusalim și ultima săptămână petrecută tot în Ierusalim:

1. Nașterea și copilăria lui Mesia (Betleem, Egipt, Nazaret (1:1–2:23)
2. Pregătirea pentru lucrare (3:1–4:11)
3. Lucrarea publică în Galileea (4:12–15:20)
4. Lucrarea publică în împrejurimi (15:21–18:35)
5. Drumul spre Ierusalim (19:1–20:34)
6. Ultima săptămână (21:1–28:20) 28

Deși B.W. Bacon notează și el cinci părți distincte, acestea ar repeta în Matei modelul celor cinci „cărți” ale lui Moise (Geneza, Exod, Levitic, Numeri, Deuteronom):

πολλοι - ὄλιγοι [mulți-puțini]” (P. Bonnard, *L'Évangile selon St. Matthieu*, Geneve: Labor et Fides, 1982, 103).

²⁶ Botezul lui Isus din Mt. 3:15 are loc „ca să se împlinească toată neprihănirea [dreptatea]” – πληρωσαι πασαν δικαιοσυνην, apoi vine o serie de „binecuvântări” privitoare la neprihănire [dreptate], δικαιοσυνη (Mt. 5:6; 5:10; 5:20; cf. și 6:1; 33).

²⁷ Strecker, *Theologie*, 385–411, prezintă teologia lui Matei ca o teologie a „căii neprihănirii”, *der Weg der Gerechtigkeit*.

²⁸ J.B. Green, S. McKnight, I.H. Marshall, *Dictionary of Jesus and the Gospels* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1992), 529.

Prolog (1:1–2:23)

1. Cartea 1: Despre ucenicizare (3:1–7:29)
2. Cartea 2: Despre apostolie (8:1–11:1)
3. Cartea 3: Despre respingerea revelației (11:2–13:53)
4. Cartea 4: Despre viața în Biserică (13:54–19:1a)
5. Cartea 5: Despre judecată (19:1b–26:2)

Epilog (26:3–28:20)

Ideea cu predicile lui Isus este captivantă, având în vedere că lasă impresia unei structuri intenționate: fiecare cuvântare a lui Isus este precedată, didactic, de relatări de minuni și întâmplări care crează un context favorabil înțelegerii cuvântărilor; de asemenea, fiecare din cele cinci discursuri se încheie cu o formulă de tipul „după ce a sfârșit Isus cuvântările acestea...” και ἐγένετο ὅτε ἐτελεσεν ὁ ἰησοῦς, κτλ (Mt. 7:28; 19:1; 26:1); „după ce a isprăvit de dat învățături...” (11:1), „după ce a isprăvit Isus pildele acestea...” (13:53), etc. Astfel de formulările sugerează un format standard, un catehism.

Cele cinci discursuri sunt încadrate de o introducere (narațiunile nașterii lui Isus și lucrarea lui Ioan), și de o încheiere (învierea și arătările lui Isus, Înălțarea). Pentru partizanii structurii circulare, cum este C.H. Lohr, aceste discursuri indică cinci dublete de tip narațiune-predică:

1. A. Narațiune: Nașterea, începutul vieții lui Mesia (1–4)
2. B. Predică: Etică, intrarea în Împărăție (5–7)
3. C. Narațiune: Autoritatea lui Isus, chemare la Împărăție (8–9)
4. D. Predică: Despre misiune (10) D
5. E. Narațiune: Poporul respinge Împărăția (11–12)
6. F. Predică: Parabolele Împărăției (13)
7. E' Narațiune: Ucenicii acceptă Împărăția (14–17)

8. D' Predică: Despre viața Bisericii (18)
 9. C' Narațiune: Autoritate și chemare la Împărăție (19–22)
 10. B' Predică: Tânguiri, vestirea Împărăției (23–25)
 11. A' Narațiune: Moarte și Înviere (26–28)

Dubletele urmăresc îndeaproape viața și lucrarea lui Isus:

1–4 Narațiune	Prezentarea lui Isus, eroul principal
5–7 Discurs	Predica de pe munte: Isus-Moise Ce cere Isus lui Israel (Bisericii)
8–9 Narațiune	Faptele lui Isus printre iudei
10 Discurs	Predica Trinitarii: Isus-cei 12 apostoli Lucrarea lui Isus se extinde prin ucenici
11–12 Narațiune	Răspunsul negativ al iudeilor
13 Discurs	Predica pildelor: Explicarea Împărăției și a răspunsului negativ dat de iudei
14–17 Narațiune	Disciplina în adunarea Bisericii
18 Discurs	Învățătură etică pentru Biserică Muștrare și iertare, disciplina în comunitatea Bisericii
19–23 Narațiune	Începutul suferințelor de Paște
24–25 Discurs	Predica Apocaliptică : Vestirea Judecății și a mântuirii
26–28 Narațiune	Încheiere: crucea și învierea. ²⁹

²⁹ D. Callison, „Matthew”, în J. Barton, J. Muddiman, *Oxford Bible Commentary* (New York: Oxford University Press, 2001).

O altă împărțire a evangheliei lui Matei încearcă să observe și cele trei părți biografice (naștere, lucrare, moarte-înviere) și succesiunea de predici:

cap. 1-3: Introducere, *Persoana lui Hristos*

genealogia 1:1-17; nașterea, copilăria lui Isus, 1:18-23; lucrarea lui Ioan Botezătorul, 3:1-12; botezul lui Isus, 3:13-17

cap. 4-25: Cuprins: *Proclamarea lui Hristos*

Împărăția lui Dumnezeu (cinci predici):

- 1) cap. 4-7: Etica împărăției; cap. 5-7 (predica de pe munte)
- 2) cap. 8-10: Misiunea împărăției; cap. 10 (cf. Mc. 13)
- 3) cap. 11-13: Explicarea împărăției; cap. 13 (parabolele împărăției)
- 4) cap. 14-18: Chemările împărăției; cap. 18 (disciplina în viața Bisericii)
- 5) cap. 19-25: Respingerea împărăției; cap. 23-25 (ultima săptămână în Ierusalim)

cap. 26-28: Încheiere: *Proslăvirea lui Hristos*

(28:18-20, Înălțarea, Marea Trimitere)

O variantă cu dublete a acestei împărțiri, care scoate în evidență și paralelismul intern este următoarea:

1-2 Prolog biografic: narațiunile nașterii și copilăriei (NNC)

3-25 Cuvântările împărăției: dublete narrative - kerugmatice

A.3-4 narațiune: începutul împărăției, testele lui Isus

5-7 predică: predica de pe munte, etica împărăției

B. 8-9 narațiune: minuni, chemare la ucenicie

10 predică: cuvântare de trimitere misionară

C. 11-12 narațiune: Isus este respins de generația sa

13 predică: enigmatică, în parabole: parabolele împărăției

B' 14-17 narațiune: Isus este recunoscut de ucenicii Săi
18 predică: etica poporului lui Dumnezeu (Bis)

A' 19-22 narațiune: întâlniri și învățături, chemare la ucenicie
23-25 predică: certarea iudeilor, tânguiri, venirea finală a
împărăției

26-28 Epilog biografic: narațiunea morții și învierii lui Isus

Originea acestei împărțiri are la bază o anume inițiativă biografică și dorința de a reda învățătura lui Isus în propriile sale cuvinte, prin cuvântări. Se potrivește, pe deoparte, cu mărturia lui Papias despre interesul lui Matei în consemnarea învățăturilor lui Isus (*logia*). De asemeni, oferă un loc important unor etape majore din viața lui Isus (lucrarea din Galileea, ultima săptămână din Ierusalim) precum și detaliilor semnificative (copilăria, testele începutului de lucrare mesianică, drumul spre Ierusalim, învierea și înălțarea). Se poate imagina și o împărțire mixtă, care să adune și schema marcană în trei părți și particularitatea kerugmatică a lui Matei:

Prolog: Nașterea lui Mesia conform liniei davidice, confirmată în Ierusalim de teologii iudei și de magii păgâni din răsărit (1:1–2:23)

Introducere în lucrarea lui Isus: (3:1–4:11) Testele Mesianității lui Isus (Isus își confirmă Mesianitatea)

1. Lucrarea din Galileea: Mesia îl confruntă pe Israel (4:12–11:1)

- 1.1. A. Narațiune: Introducere (4:12–22)
- 1.2. Predică: Mesia cheamă la neprihănire (5:1–7:29)
- 1.3. B. Narațiune: Lucrarea lui Mesia (8:1–9:34)
- 1.4. Predică: Mesia își extinde lucrarea (9:36–11:1)

2. *Primirea lui Mesia*: Respingere și acceptare în Galileea și Ierusalim (11:2–20:34)

- 2.1. C. Narațiune: Conducătorii îl resping, ucenicii îl acceptă – (11:2–12:50)
- 2.2. Predică: Mesia învață despre Împărăția lui Dumnezeu (13:1–53)
- 2.3. D. Narațiune: Conducătorii îl resping, ucenicii îl acceptă – (13:54–17:27)
- 2.4. Predică: Mesia îi învață despre viața în Biserică (18:1–19:1)

3. *Drumul spre Ierusalim*: Narațiune și kerugma: Învățăături și minuni pe drumul spre Ierusalim (19:2–20:34)

4. *Ultima săptămână în Ierusalim*: Împărăția Cerurilor începe, în ciuda respingerii (21:1–28:20). Se anunță judecata în Ierusalim, a doua venire a Fiului Omului.

- 4.1. E. Narațiune: Mesia îl confruntă pe Israel în Ierusalim (21:1–22:46)
- 4.2. Predică: Mesia vestește judecata pentru Israel cel necredincios (23:1–26:2)

Încheierea lucrării lui Isus: Narațiune: Mesia cel respins de Israel este confirmat de Dumnezeu prin înviere și înălțare (26:3–28:15).³⁰

Epilog: Isus Hristos, Fiul lui Dumnezeu se înalță la cer și îi trimite pe ucenici cu o misiune de facere și creștere de ucenici în întreaga lume (20:15-20).

În final, trebuie recunoscut că identificarea de structuri globale în Matei este o întreprindere dificilă. Structura cea mai probabilă pare să fie cea de tip listă (lista celor cinci unități narațiune-discurs). În

³⁰ Green, McKnight, Marshall, *Dictionary of Jesus*, 531.

afară de aceasta, așa cum observă D.A. Hagner „Matei are multe „structuri incipiente”, adică structuri pe care le începe, dar nu le respectă în întregime”.³¹

De aceea, pot fi gândite și alternative interesante, de exemplu, varianta în două părți propusă de Charpentier, bazată pe motivul teologic al testării și confirmării, al proclamării și pregătirii împărăției:³²

Prolog: Misterul întrupării: genealogia, nașterea, copilăria (1-2)

tranziție 1: testul mesianității: Tatăl îl confirmă pe Isus, Satana îl ispitește pe Isus (Mt. 3-4)

Partea 1: Vestirea împărăției cerurilor, pregătirea Bisericii (3-16)

tranziție 2: testul mesianității: Biserica îl confirmă pe Isus, și tot ea îl ispitește despre destinul Său (Mt. 16:13-17:27)

Partea 2: Pregătirea Bisericii pentru împărăția cerurilor (17-28)

4.3.5 Caracteristici teologice și literare

Teologia lui Matei este în mod fundamental o teologie a proclamării lui Isus ca Mesia (Fiul lui Dumnezeu, Împăratul din linia lui David care aduce Împărăția lui Dumnezeu, Profetul ca Moise, Învățătorul): Mesia este anunțat de Vechiul Testament, Mesia își formează un nou popor, Biserica, noul Mesia vine și dă Legea nouă, Noul Mesia este victorios asupra păcatului și asupra morții, și stă glorificat, la dreapta lui Dumnezeu.

Pe lângă interesul major, central, pe care îl are cu privire la hristologie, Matei tratează cu atenție încă alte trei teme: tema Împărăției cerurilor (Isus inaugurează Împărăția lui Dumnezeu: 4:17), a istoriei mântuirii – din trecut, prin prezent, până în viitor (o

³¹ Hagner, *Matthew 1–13*, liii; vezi F.V. Filson, „Broken Patterns in the Gospel of Matthew”, *JBL* 75 (1956), 227–231; M.M. Thompson, „The Structure of Matthew: A Survey of Recent Trends”, *SBT* 12 (1982), 195–238.

³² Charpentier, *Să citim NT*, 72.

temă apocaliptică: timpul lui Israel și al Legii, tranziția lui Ioan Botezătorul, timpul lui Mesia, timpul hotărârii lui Israel pentru Împărăția lui Dumnezeu, timpul Bisericii – al tuturor neamurilor, timpul venirii Fiului Omului – încheierea istoriei), și a ucenicizării (a evanghelizării, a misiunii: ucenicul este chemat de Isus, este dedicat total, are un standar etic înalt: dragoste, neprihănire, încredere în promisiunile lui Dumnezeu).³³

Limbaj financiar, stil educat

Spre deosebire de ceilalți evangheliști, Matei folosește un limbaj financiar bogat și relativ specializat (denumiri precise pentru diversele valori monetare: *drachmă*, în 17:24; *stater*, în 17:25; *talant*, în 18:24, 25; reține două parabole ale lui Isus despre *talanți*, în cap. 18 și cap. 25; apelează la o terminologie precisă, în Mt. 6:12, unde folosește termenul „datorii” nu „păcate” - ca Luca, și „zarafi”, „bancheri”, în Mt 25:27, etc.).

Ca iudeu, Matei este familiar cu geografia Palestinei (2:23), cu obiceiurile evreiești (1:18-19), cu viața politică a iudeilor (îl numește pe Irod Antipa „tetrarh”, nu „rege”, cum ar fi dorit Irod, Mt. 14:1). Pune un mare accent pe legea VT (5:17-20), dar și pe nevoia de evanghelie (Mt. 10).

Limbajul este mai puțin semitic decât al lui Marcu, în ciuda elementelor de teologie iudaică prezente în Matei. Totuși, include expresii aramaice netraduse (Mt. 5:22, *rakah*, *moreh* (în rom. apar ca „prostule”, „nebunule”); 6:24, *mamona* („bani”); 27:6, *korban* („dedicat”),³⁴ sau traduse (οὐκ ἔγινωσκεν αὐτην, Mt. 1:25, „nu a cunoscut-o”; τι ἡμιν καὶ σοι, 8:29, „ce [e între] noi și tine?”; ὅστις ὁμολογεῖ ἐν ἑμοί, 10:39, „oricine mă mărturisește”, etc.). Se mai poate aminti folosirea extinsă a expresiei ἀπο τότε („după aceea”, x89), în comparație cu Marcu (x6) și Luca (x15), o reflecție a

³³ S. McKnight, „Matthew”, în J.B. Green, *et al.*, *Dictionary of Jesus and the Gospels* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1992), 52 6-41, 532.

³⁴ Carson, *Introduction*, 75.

ebraicului za, folosirea ocazională figurii de stil asyndeton (lipsa conjuncțiilor între expresiile aflate în relație de coordonare, într-o enumerare; o marcă a influenței aramaice), a pluralului nehotărât (Mt. 1:23; 7:16), etc.

Pe ansamblu, limba greacă a evangheliei lui Matei este mai îngrijită decât cea a lui Marcu. Asemănător cu Luca, Matei apelează uneori la jocuri de cuvinte; astfel, în Mt. 24:30 folosește rima κοφονται και... ὀφονται (plânge-vor... și vedea-vor), în Mt. 1:1,18 are γενεσεως și γενεσις (începuturi – început), în Mt. 6:7 are construcțiile onomatopeice, μη βατταλογησητε,... ἐν τη πολυλογίᾳ (nu bolborosiți... poliloghii). Folosește des construcția contrastivă specific grecească μεν... δε (acolo unde Marcu folosește conjuncția και „și”, din ebraică), etc.³⁵

Cu privire la felul în care și-a scris evanghelia, se consideră că Matei a consemnat-o în câteva etape, printre primele fiind chiar scrierea în aramaică a colecției sale *logia*, așa cum scrie Papias (*logia* era probabil o colecție de cuvântări ale lui Isus, scrise din note timpurii, în aramaică). La scrierea versiunii finale a evangheliei, în afară de *logia*, Matei ar fi folosit, așa cum afirmă unele teorii sinoptice, și evanghelia lui Marcu (sau o sursă de tip marcan, care poate fi sursa predicării apostolice standard din prima jumătate a secolului 1), apoi o sursă suplimentară, ipotetică, numită Q – Quelle (Quelle = germ. „sursă”, prin care se identifică informația folosită în comun cu Luca, dar care nu apare în Marcu); în cele din urmă, el s-ar fi folosit de informații unice, speciale, numite sursa M (care, foarte probabil, reprezintă propriile sale informații despre Isus, recolecții personale despre lucrarea lui Isus și evenimentele trăite alături de ceilalți apostoli, etc.). Astfel, printre evenimentele atribuite sursei M (aproximativ 330 versete), se numără narațiunile mateene ale nașterii și copilăriei lui Isus (Mt. 1-2), o mare porțiune din predica de pe munte (5:17-37; 6:1-8; 7:12-23), unele parabole (13:24-30; 35-53;

³⁵ Spre deosebire de Marcu, Matei folosește aoristul nu imperfectul, evită negațiile duble și construcțiile perifrastice (care folosesc verbul a fi, εἶμι, + un participiu), și folosește expresii grecești obișnuite.

25:1-13), vindecarea a doi orbi și a unui mut (9:27-34), porțiuni din discursul apocaliptic al lui Isus (25:31-46), moartea lui Iuda (27:3-10), detalii despre garda pusă la mormânt (27:62-66), despre marii preoți (28:11-15), apariția lui Isus în Galileea (28:16-20), etc. Autor al evangheliei și editor al diveritelor sale surse, Matei este un creștin care stăpânește dialectul koine, dar și tradiția iudaică. Există dovezi că a scris și în ebraică și în aramaică, dar este dificil de decis succesiunea scrierilor (logia, evanghelia greacă, evanghelia aramaică).

O evanghelie cu detalii apostolice

Aparte de numeroase texte proprii, se remarcă la Matei cunoașterea multor detalii despre Petru. Doar Matei și Marcu scriu despre muștrarea lui Petru de către Isus („înapoia mea, Satano!”; Mt. 16:23, Mc. 8:33). Numai Matei, însă, relatează incidentul cu plata taxei către Templu, când Petru, la porunca lui Isus, găsește o monedă de aur în gura unui pește (Mt. 17:24-27). În anumite situații Marcu dă o relatare mai detaliată a evenimentelor la care a participat Petru, de exemplu, intrarea în Ierusalim. Matei 21:1-7 stăruie asupra proorociei împlinite, dar tratează succint plecarea și venirea ucenicilor care au adus măgarul și măgărița pe care avea să încalce Isus. În Marcu 11:1-7, Marcu vine cu mai multe detalii despre această întâmplare (discuția cu proprietarii, măgarul legat la ușa, lângă stradă, etc.). Concluzia este că Matei a fost prezent lângă Petru în multe din evenimente, dar nu în toate, iar Marcu are acces și la relatări de care doar Petru își aduce aminte.

O evanghelie „rabinic” – mesianică

Evanghelia lui Matei are mai multe caracteristici rabinice evidente: Matei gândește ca un rabin, reține cuvântările lui Isus așa cum făceau ucenicii rabinilor, este atent la împlinirea profețiilor VT, folosește diverse metode de exegeză (directă – *peșer*, elaborată – *midraș*, sau

remez – prin aluzie, cf. Matei 2.14-15 și Osea 11.1; sau cea de tip *sod* – mistic, atunci când se folosește de cifre speciale - ghematrie, pentru a evidenția anumite adevăruri ascunse).

Într-adevăr, evanghelia lui se referă adesea la VT (130 referiri, din care 43 sunt citate explicite). De 11 ori folosește expresii de felul „toate aceste lucruri s-au întâmplat ca să se împlinească ce vestise Domnul prin proorocul, care zice:... etc. (cf. Mt. 1:22; 13:35; 21:4; 26:56). Preferă formula „împărăția cerurilor” în locul expresiei „împărăția lui Dumnezeu”, deoarece evreii erau reticenți în rostirea numelui lui Dumnezeu.³⁶ Are tendința de a folosi numere simbolice, sau grupările de numere (7 cereri în rugăciunea Tatăl nostru; 7 parabole despre împărăție, 5 pâini și 7 coșuri, etc.), ca ajutor mnemonic sau chiar ca argument mesianic.³⁷

De exemplu, în prezentarea genealogiei lui Isus din Matei 1:1-17, autorul folosește un argument complex, prin prisma tradiției ebraice-eleniste a iudeilor din timpul său. Matei intră în narațiunile nașterii lui Isus prin intermediul genealogiei, așa încât argumentul său mesianic are forma: Isus e Mesia Davidic, cel profețit, și acum s-a născut din fecioară, în mod divin, și este confirmat ca un al doilea Moise (cf. magii, uciderea pruncilor; un Mesia Mozaic) prin grija salvatoare a lui Dumnezeu.

Pentru prima parte a argumentului, el îi grupează pe strămoșii lui Isus în 3 grupe a câte 14 generații (pe David și pe Ieconia îi numără de două ori, ca să îi iasă gruparea, cf. Mt. 1:6; și, de asemeni, ignoră generațiile existente între cei doi). Conform ghematriei, arta evreiască a folosirii numerelor, Matei subliniază că Isus este Mesia Davidic într-un mod desăvârșit (David, דוד, dvd, are numărul 14: d = 4, v = 6, deci d + v + d = 14; 3x14 înseamnă că Isus este într-adevăr Mesia).³⁸

³⁶ O. L. Cope, *Matthew: A Scribe Trained for the Kingdom of Heaven*, Washington, D.C.: The Catholic Biblical Association of America, 1976.

³⁷ Charpentier, *Să citim NT*, 71.

³⁸ Martin, *Foundations*, vol.1, 226.

În același timp, dacă socotim numărul total al generațiilor avem $3 \times 14 = 6 \times 7 = 42$, adică șase „săptămâni” de generații de la Avraam la Mesia, a șaptea perioadă fiind timpul lui Mesia. Să nu uităm că 40-42 reprezintă o perioadă desăvârșită în lucrul lui Dumnezeu cu omenirea, cf. postul de 40 zile al lui Moise și al lui Isus, cei 40 de ani de rătăcire prin pustie ai lui Israel.³⁹

Matei face apoi o legătură clară, bazată pe paralelism verbal, între Geneza și începutul evangheliei sale și viața lui Isus, în Matei 1:1 („cartea neamului, βιβλος γενεσεως, lui Isus Hristos”) și în 1:18 („iar nașterea, genesis, lui Isus Hristos, a fost așa”). Cu alte cuvinte, ceea ce spune Matei este că Isus este o persoană de anvergură universală, nașterea lui implicând o intervenție divină de importanța celei din Geneza, sau un caracter esențial ca cel al supraviețuirii omenirii prin Noe, după potop (cf. Gen 10:1, αὐταὶ δὲ αἱ γενεαις των υἱων Νωε...).

Prin menționarea expresă a unor personaje ca Tamar – o femeie cu credință în Mesia (și dorință de a face parte din genealogia mesianică), Rahab – o prostituată convertită la credința lui Israel, Rut – o păgână care vrea să-și aibă destinul unit cu cel al poporului Israel, și Batșeba – o femeie care s-a pocăit de greșelile ei, Matei prefătează primirea neamurilor în poporul lui Dumnezeu, din Matei 28:20, și, în același timp, pregătește ideea rolului deosebit pe care fecioara Maria îl are în nașterea lui Mesia. Genealogia din Matei este mai scandaluasă decât cea din Luca pentru că afirmă răspicat că în arborele genealogic al lui Mesia Dumnezeu include și astfel de femei, e adevărat, pocăite, întoarse la credință. Mesajul implicit este unul de emancipare: și femeile sunt mântuite și merită menționate în linia lui Mesia. Efectul obținut este cu atât mai puternic cu cât, potrivit obiceiului, genealogiile evreiești conțineau numai nume de

³⁹ A.M. Farrer, „On Dispensing With Q”, în D.E. Nineham (ed), *Studies in the Gospels: Essays in Memory of R. H. Lightfoot*, Oxford: Basil Blackwell, 1955, 55-88. Matei are aici și 42 de generații, și 40 - dacă excludem repetările cu David și Ieconia. A se vedea că și în Apoc. 11:2 și în 13:5, 42 de luni, sau luni-ani, apar ca timp de pedeapsă, după care vine mântuirea.

bărbați (lista din Mt. 1:1-16 conține un șir lung de bărbați care nasc bărbați, deoarece în teologia vremii, bărbatul era considerat părintele care contează într-o genealogie, reperul și sursa urmașilor săi, iar soția sa era văzută drept doar un purtător al vieții nou formate).

La încheierea genealogiei, Matei amintește și numele Mariei, subliniind, astfel, neobișnuita dar reala naștere din fecioară printr-un contrast cultural-gramatical aparte. Mt. 1:16 spune că Iacov a născut pe Iosif, bărbatul Mariei din care (ἐξ ἧς) s-a născut Isus, cel numit Hristosul”. Matei folosește cu mar exactitate pronumele demonstrativ feminin în loc corespondentul său masculin, ἐξ οὗ. Avem, astfel, un „din care” feminin (ἐξ ἧς), adică nu din Iosif s-a născut Isus, ci doar din Maria! Orice evreu ar fi rămas uimit în fața acestui detaliu și ar fi cerut o explicație. Cu mult simț al retoricii, după ce a generat o stare de șoc pentru cititorul evreu, Matei temporizează în 1:17 și dă, în final, explicația începând cu 1:18 („Iar nașterea lui Isus a fost așa, etc...”)

Pe ansamblu însă, deși este o evanghelie creștin-evreiască, Matei formulează critici severe împotriva liderilor iudei care îl resping pe Mesia (este cel care reține cele mai multe mustrări ale lui Isus la adresa lor: „pui de vipere”, „cărturari și farisei ipocriți”, „morminte văruite”, etc.) și mesajul lui se constituie în alternativă fără ambiguități îndreptată împotriva iudaismului.

O evanghelie didactică, pastorală

Scrisă ca o succesiune de cuvântări importante, precedate de un argument biografic (narațiunile nașterii și copilăriei), evanghelia după Matei reușește să îmbine trei caracteristici majore:

a) are un caracter didactic. Așa cum se vede, ea păstrează unele din cele mai lungi discursuri ale lui Isus din NT (cf. predica de pe munte, pildele împărăției; în ce privește lungimea discursurilor se aseamănă cu Ioan).

Stilul său este didactic, rabinic, cărturăresc, și folosește mijloace pedagogice, retorice, și evreiești și grecești: de exemplu, imaginea mântuitorului aflat în primejdie de moarte, la naștere, dar salvat prin puterea providenței, oferă și o paralelă cu Moise (Isus, profetul ca Moise), dar și o paralelă cu eroii eleniști (*cf.* izbăvirea lui Hercule de atacul șerpilor); Isus dă noile Legi în predica de pe munte (Mt. 5-7), ca și Moise pe Sinai, dar este și un învățător etic, de talia lui Platon, Aristotel, etc.

Matei grupează învățăturile lui Isus în unități clare, ușor de urmărit de reținut. El acordă o atenție deosebită modelelor mesianice (davidice și mozaice, *cf.* genealogia din Mt. 1) folosite în identificarea lui Isus și oferă metode de memorare a învățăturii, bazate pe teme cheie și numere simbolice (tipul de argumentare este variat: argument numeric – de tip ghematrie; cuvântări; citate din VT, viziune apocaliptică amplă, etc.).

Se poate observa, de asemeni, că Matei are un stil succint în prezentarea evenimentelor și învățăturilor lui Isus (ex. intrarea în Ierusalim și uscarea smochinului). În privința acestei selectivități se apropie de stilul istoric al lui Luca, din Luca-Fapte, dar el reprezintă, probabil, și un ecou al formației sale economice, de vameș (folosește în mod caracteristic enumerarea, lista).

Tot din seria caracteristicilor didactice face parte și atenția arătată față de localizarea semnificativă a cuvântărilor lui Isus (care adesea se folosea de simbolistica naturii), precum și atenția față de stilul învățăturilor lui Isus (el surprinde bine că, adesea, o parte a cuvântărilor este adresată publicului larg, pe când o altă parte, a doua, este adresată ucenicilor și se desfășoară în privat, cu învățături speciale).

(i) Predica de pe munte: etica împărăției mesianice, cap. 5-7

Matei plasează în mod caracteristic discursul într-un context lămuritor: Isus predică pe munte (de pe munte). Implicația este că El predică asemenea lui Moise de pe Sinai. Este important de reținut că

această predică are un caracter programatic iar celelalte se leagă de ea, printr-un pasaj comun sau foarte asemănător.

- I. Introducere autoritară (5:3–16)
 - A. Fundamentele eticii lui Isus: Fericirile (5:3–12)⁴⁰
 - B. Calitățile ucenicilor: sare și lumină (5:13–16)
- II. Predica propriu-zisă: Isus și Noua Lege (5:17–7:12)
 - A. Împlinirea și depășirea Legii (5:17–48)
 - 1. Continuitate (5:17–20)
 - 2. Depășirea VT: șase antiteze (5:21–48)
 - B. Neprihănirea⁴¹ celui credincios (dreptate) (6:1–34)
 - 1. Facere de bine (6:1–4)
 - 2. Rugăciunea (6:5–15)
 - 3. Postul (6:16–18)
 - 4. Valorile vieții: Dumnezeu sau averea (6:19–24)
 - 5. Valorile vieții: încredere-îngrijorare (6:25–34)
 - D. Relațiile frățești și Legea (7:1–12)
- III. Încheiere autoritară (7:13–27)
 - A. Decizia: două căi (7:13–14)
 - B. Verificarea: ucenici falși și adevărați (7:15–23)
 - 1. Profeți falși și roadele lor (7:15–20)
 - 2. Importanța ascultării (7:21–27).⁴²

(ii) Cuvântarea Trimiterii celor 12: o trimitere mesianică, cap. 10

⁴⁰ Isus își feliicită ascultătorii într-un mod care inversează valorile clasice ale lumii: El îi feliicește pe cei ce plâng, pe cei săraci, pe cei flămânzi etc. Părerea generală este că Isus expune aici – iar Matei consemnează – un Decalog alternativ celui al lui Moise, cu propria listă de fericiri și binecuvântări, precum și cu avertizări.

⁴¹ Neprihănire, *dikaïosune* (gr.), este un termen cheie aici: cu el se începe paralela cu legea, care cere o neprihănire mai mare decât a fariseilor (5:20), cu el începe și se sfârșește capitolul șase.

⁴² Hagner, *Matthew 1-13*, 84.

Matei atrage atenția în 10:1 că Isus le dă autoritate să vestească Împărăția și să lucreze minuni. El îi cheamă pe ucenici (Matei dă lista celor doisprezece aici) și le dă învățături despre felul în care să vestească evanghelia.

1. Delimitarea lucrării, proclamarea liberă, 5-8
2. Resursele lucrării, asocieri cu persoane de încredere, cu mărturie bună, 9-15
3. Înțelepciune, persecuție, încredere, perseverență, 16-23
4. Încurajare din exemplul lui Isus, 24-31
5. Motivație eschatologică, 32-42 (cf. 2 Tim. 2.11-13)

(iii) Cuvântarea Pildelor, sau predica de pe țărmul mării; Isus are autoritate în revelarea și ascunderea planului lui Dumnezeu, cap. 13

I. Pildele de afară, din barcă, destinate mulțimii 13.2-35

A. Pilde lungi

Semănătorul bun și pământul divers

Rolul pildelor. Revelație și ascundere

Explicație pentru cei 12 și alți câțiva: pilda semănătorului

Semănătorul bun și cel rău (neghina)

B. Pilde scurte

Sămânța de muștar

Prăjitura și aluatul

Rolul pildelor: revelarea planului lui Dumnezeu

II. Pildele dinăuntru, din casă, destinate ucenicilor, 13.36-52

A. Explicația pildei lungi, a neghinei

B. Pilde scurte (încurajarea ucenicilor):

Ogorul și comoara

Negustorul și mărgăritarul

Pescarii și peștii

Explicații: rezumat și verificare pedagogică. Slujba

învățătorului.

Se poate observa cum Matei scoate în evidență caracterul pedagogic al modului lui Isus de a învăța: îl vedem pe Isus cum explică de ce vorbește în pilde, cum alternează tipurile de parabole (parabole lungi – parabole scurte), cum se adresează și bărbaților și femeilor de diverse profesii (pilde despre semănători, agricultori sau negustori, dar și pilde despre gospodine și aluat, etc.), cum face rezumate și își învață ucenicii cum să predice ei înșiși.

(iv) Cuvântarea Disciplinei în Biserică, sau predica despre cine este cel mai mare și despre „copilașii” din Biserică, cap. 18

Predica aceasta pleacă de la contextul certurilor pentru autoritate, între cei doisprezece și de la răspunsul faimos al lui Isus, construit cu pornire de la imaginea unui copil pus în mijloc. Metoda pedagogică a lui Isus se vede în felul în care introduce și ilustrează răspunsul (copilul), în alternanța explicații și pilde ilustrative.

- I. Cine este copilul în credință și cine este cel mai mare: despre copii, ucenici și prozeliți (vv. 1–5)
- II. Prilejurile de păcătuire (ecouri din predica de pe munte, vv 6–9)
- II. Măntuirea „celor mici” (tranziție) (vv 10–14) (cu pildă ilustrativă, vv 12–14)
- IV. Disciplinarea celor care greșesc (vv 15–20)
- V. Nevoia iertării (vv 21–35) (cu pildă ilustrativă, vv 23–35).⁴³

(v) Marea Certare a fariseilor și a Mica Apocalipsă, cap. 23-25

Isus predică la ieșirea din templu, din nou cu autoritate mesianică. Această predică este un fel de contrapondere la Predica de pe munte, prin lungime și tematică. În loc de fericiri predica începe cu vai-uri și

⁴³ D.A. Hagner, *Matthew 14-28*, Word Biblical Commentary 33b (Dallas: Word, Incorporated, 2002), 515.

imprecații (nebuni și orbi, povățuitori orbi, cărturari și farisei ipocriți, etc.). Are două părți, una adresată fariseilor și cărturarilor, și una adresată ucenicilor. Unii preferă să considere drept a cincea predică doar secțiunea adresată ucenicilor, cap. 24-25, unde este vorba despre etica așteptării Împărăției lui Dumnezeu (cap. 5-7 vorbeau despre etica trăirii în Împărăției lui Dumnezeu). Certarea fariseilor pare să încheie dezbaterile din templu, iar îndemnarea ucenicilor are ca punct de plecare admirația ucenicilor pentru arhitectura și masivitatea templului din Ierusalim, ca și dorința lor de a ști mai multe despre dărâmarea finală a templului pe care o profețește Isus.

I. Certarea fariseilor, 23:1-39

A. Avertizarea ucenicilor cu privire la Farisei, 23:1-12

B. Certarea propriu-zisă a fariseilor și cărturarilor, 23:13-39

II. Îndemnarea ucenicilor, 24-25.

Semnele sfârșitului, 24:1-35

Hristoși falși, persecuție, evanghelizarea lumii

Atac împotriva lui Israel, Hristoși falși

Semne în cer și pe pământ

Îndemn la veghere, descrierea judecății, 24:36-51

Comparație cu vremea lui Noe

Doi bărbați, două femei

Doi robi: cel bun și cel rău

Pildele venirii Împărăției, ilustrarea judecății, 25:1-30

Cele zece fecioare (5 înțelepte, 5 nechibzuite)

Cei opt talanți (5+5, 2+2, 1+0).

Descrierea judecății, principiile ei etice, 25:31-46

b) are o orientare misionară și polemică. Matei explică evanghelia evreilor mai întâi, dar apoi și neamurilor. Are texte în care prezintă critici foarte severe la adresa iudeilor (Mt. 8:12; 21:43; 22:7; 23:31-35, etc.), dar și texte care prefigurează misiunea la neamuri (Mt. 4:15; 8:5-13; 12:18, 21; 13:38, 21:43; 28:12-20).

c) are o orientare pastorală (se preocupă de etica, de viața bisericii văzută ca nou popor al lui Dumnezeu). Evanghelia după Matei include pasaje extinse cu privire la căsătorie, divorț (5:31-32; 19:3-9), disciplina în biserică (16:18-19; 18:17-18). Biserica apare ca popor al lui Dumnezeu care învață legea Domnului, angajat într-un nou Exod, noul Moise – la fel ca și noul Iosua, fiind Isus. Adunarea celor credincioși devine un *beth ha-midrash* creștin (școală biblică), unde Isus este învățătorul suprem (Mt. 11:28-30; 23:8-10). În plus, pericopele sale se pretează bine utilizării catehetice și liturgice. În același timp, ca apostol cu greutate, Matei este cel care își permite numeroase dezvăluiri realiste cu privire la ucenici (cf. muștrarea lui Petru de către Isus, care nu se găsește decât în Marcu).

4.3.6 Sugestii pentru discuții extinse

1. Discutați semnificația genealogiei din Matei, în contextul proclamării evangheliei. Comparați-o cu genealogia lui Luca.
2. Ce indicații se pot găsi în evanghelia lui Matei, care să confirme ocupația sa de vameș, avută înainte de a deveni apostol?
3. Accentul pus de Matei pe termeni și teme cum sunt împărăția lui Dumnezeu, biserică (și disciplină), formula trinitară de la sfârșit, dovedește o scriere târzie sau una timpurie? Argumentați.
4. Ce elemente de vocabular, stil, și teologie sugerează că Matei a scris unui destinatar evreu? Găsiți și elemente care atrag atenția că Matei putea să se adreseze și unui auditoriu grec, sau cel puțin iudeilor eleniști?

5. Puteți enumera detalii din evanghelia după Matei, care atestă calitatea de martor ocular a scriitorului? Argumentați.

